

Особливості самоосвітньої діяльності вчителів початкових класів у міжкурсовий період системи підвищення кваліфікації

Наливайко Г. В.

ДВНЗ «Університету менеджменту освіти» НАПН України

Анотація:

Розкриваються особливості самоосвітньої діяльності вчителів початкових класів у міжкурсовий період підвищення кваліфікації. Виокремлюються основні умови та напрями формування самоосвітньої діяльності вчителів початкових класів у міжкурсовий період підвищення кваліфікації. Розглядаються тлумачення поняття самоосвіти. Описуються складові самоосвітньої діяльності вчителів початкових класів. Визначається поняття міжурсового періоду у системі підвищення кваліфікації вчителів початкових класів.

Наливайко Г.В. Особенности самообразовательной деятельности учителей начальных классов в межкурсовый период системы повышения квалификации. Раскрываются особенности самообразовательной деятельности учителей начальных классов в межкурсовый период повышения квалификации. Выделяются основные условия и направления формирования самообразовательной деятельности учителей начальных классов в межкурсовый период повышения квалификации. Рассматриваются определения понятия самообразования. Описываются составляющие самообразовательной деятельности учителей начальных классов. Определяется понятие межкурсовый период в системе повышения квалификации учителей начальных классов.

Nalyvaiko G.V. Self-education activities features of primary school teachers in the period between training courses. The article describes self-education activities features of primary school teachers in the period between training courses. The basic conditions and areas of self-education activities features of primary school teachers in the period between training courses is singled out. The interpretations of the self-education definition are considered. The primary school teachers' self-education activities components are carried out. The period between training courses in training primary school teachers is defined.

Ключові слова:

самоосвіта, організація самоосвітньої діяльності, міжкурсовий період, вчителі початкових класів.

самообразование, организация самообразовательной деятельности, межкурсовый период, учителя начальных классов.

self-education, self-education activities organization, the period between training courses, primary school teachers.

Вступ.

Однією з тенденцій розвитку системи післядипломної педагогічної освіти є розширення самостійності фахівців, що передбачає самостійний пошук і засвоєння вчителем нової інформації, організацію діяльності, спрямованої на власний саморозвиток. Це зумовлює чітку організацію самоосвітньої діяльності вчителів, що була б різноманітною за формами, мала б принципово нову мотивацію. Актуальність проблеми розвитку вчителів початкових класів готовності до самостійної пізнавальної діяльності зумовлена також необхідністю забезпечення безперервної освіти та самоосвіти педагогів упродовж усього життя.

За таких підходів виникають суперечності між соціально-детермінованими вимогами до неперервного професійного самовдосконалення вчителів та недостатньою увагою до цього питання закладів післядипломної освіти та загальноосвітніх закладів; між необхідністю у постійному удосконаленні своєї професійної діяльності та відсутністю науково-методичного забезпечення з цих питань.

На вагомість і важливість неперервності процесу самоосвіти вказують ряд науковців. Дослідниками чільне місце відводиться питанням самоосвіти педагогів у інститутах підвищення кваліфікації (роботи В. Кричевського, П. Худомінського); використанню психолого-педагогічних знань у самоосвіті вчителів (роботи С. Іванової, Ю. Кулоткіна, Г. Сухобської); принципам, структурі і змісту педагогічної самоосвіти (роботи Т. Браже, О. Полонської, П. Пшибильського, Н. Тоскіної, О. Тонконової); керівництву і змісту самоосвітньої діяльності молодих вчителів (роботи Т. Воронової, М. Заборщиків, Н. Косенко, Л. Симонової). Педагогічні підходи до саморозвитку вчителя початкових класів розглядалися Ш. Амонашвілі, Н. Бібік, О. Савченко, О. Нікулочкіною та ін. Особливості безперервної освіти та підвищення кваліфікації

вчителів вивчалися С. Крисюком, А. Кузьмінським, В. Масловим, В. Олійником, Н. Протасовою, В. Пуцовим, В. Семиченко, Т. Сорочан, Т. Сущенко.

На цьому фоні особливо помітна відсутність праць, у яких досліджувалося б питання розвитку самоосвітньої діяльності вчителів початкових класів у міжкурсовий період з метою професійного самовдосконалення, оновлення професійної освіти.

Все це зумовлює необхідність продовжувати модернізацію системи післядипломної педагогічної освіти вчителів початкових і зосередити увагу на міжкурсовому періоді, а також на особливостях самоосвітньої діяльності вчителів початкових класів у цей період. Тому обрана тема актуальна і своєчасна.

Робота виконана за планом НДР ДВНЗ «Університету менеджменту освіти» НАПН України.

Мета, завдання роботи, матеріал і методи.

Метою статті є аналіз особливостей самоосвітньої діяльності вчителів початкових класів у міжкурсовий період у системі підвищення кваліфікації.

Виокремлено такі завдання: визначити особливості самоосвітньої діяльності вчителів початкових класів у міжкурсовий період підвищення кваліфікації й виокремити основні умови та напрями формування самоосвітньої діяльності вчителів початкових класів у міжкурсовий період підвищення кваліфікації.

У ході дослідження використовувалися такі теоретичні методи: аналіз і синтез наукової та навчально-методичної літератури для порівняння, зіставлення різних поглядів на досліджувану проблему; визначення та уточнення понятійно-категорійного апарату за темою дослідження.

Результати дослідження.

Розробка проблеми розвитку самоосвітньої діяльності вчителів початкових класів має важливе значення, оскільки така діяльність виступає засобом пізнання й розвитку інтелектуальних і професійних можливостей особистості, актуалізує педагогічний

потенціал і сприяє формуванню фахівця відповідно до вимог інформаційного суспільства, формує уявлення про самоосвітню діяльність як про особистісну та суспільну цінність, і в той же час як про одну з найважливіших цілей у всіх сферах діяльності.

Самоосвіта розглядалася з різних сторін: як самостійно спрямований пошук з метою задоволення підвищеного стійкого інтересу до пізнання конкретної сфери людської діяльності [3], як особливий спосіб організованого отримання знань, який ґрунтується на систематичній роботі [2], як усвідомлена, цілеспрямована, планомірна неперервна самостійна робота педагога щодо підвищення своєї професійної майстерності [4], як цілеспрямований процес самостійного оволодіння цілісною системою знань і умінь, поглядів і переконань, прогресивного досвіду у певній сфері діяльності під впливом особистих та суспільних інтересів [1].

Самоосвіта нами розглядається як добровільна, систематична, самостійна діяльність людини, спрямована на розвиток її пізнавальних можливостей і здібностей, набуття нею нових знань, умінь, навичок та компетентності у професійній сфері.

Самоосвітня діяльність може бути представлена як система знань, що включає такі основні компоненти: 1. Освітній – знання, виражені в поняттях або образах, сприйняті і уявлені – включає навчальну, виховну і розвиваючу цілі; оперування вміннями та методичними прийомами і технологіями за спеціальністю вчителя початкових класів. 2. Науково-методичний – аналіз наукових досліджень, вивчення методик і технологій, передового педагогічного зарубіжного, вітчизняного досвіду та особистого досвіду професійної діяльності. 3. Науково-дослідний – оволодіння новими знаннями, способами вирішення педагогічних завдань, інноваційними технологіями, створення власних методів і способів професійно-творчої самоосвітньої діяльності.

У ході дослідження було доведено, що розвиток самоосвітньої діяльності вчителя початкових класів залежать від певних умов. По-перше, основною з них, на наш погляд, є усвідомлення педагогом необхідності розширення свого професійного світогляду, формування мотивів щодо самовдосконалення професійної педагогічної діяльності. По-друге, самоосвітня діяльність виступає фактором впливу на освітньо-формуючу взаємодію педагогів в умовах локального професійного середовища, що дозволяє актуалізувати знання, способи професійної педагогічної діяльності, забезпечувати організацію спільних зусиль педагогів щодо успішної реалізації компетентнісного підходу в педагогічній діяльності. По-третє, здатність вчителя до вибору тем (питань) з самоосвіти відповідно до реальних труднощів у професійній педагогічній діяльності та особистих потреб самореалізації у професії. У четверте, наявність у вчителя початкових класів психологічного знання щодо використання психотехніки як особливої форми роботи вчителя з самим собою.

За таких умов, самоосвітня діяльність набуває яскраво виражений практико-орієнтовний характер і спрямована на отримання науково-методичної продукції, що вимагає подальшого втілення її у педагогічній роботі вчителя.

Досліджуючи особливості самоосвітньої діяльності вчителів початкових класів, необхідно зазначити,

що суттєвим моментом є те, що самоосвіта має пріоритетність серед інших підсистем у системі післядипломної освіти педагогів. Н. Протасова виокремлює самоосвіту як основу безперервності освітнього процесу, що об'єднує всі ланки післядипломної освіти, та таку що входить до їх складу і зумовлює ефективність функціонування кожної [7, с.38]. А. Кузьмінський розглядає самоосвіту педагога «як важливу складову неперервної системи післядипломної педагогічної освіти, яка є зв'язною між курсовою підготовкою та іншими формами навчання методичної системи в міжкурсовий період». [5, с. 155]. На думку О. Тонконової і В. Кричевського самоосвіта – це процес цілеспрямований, який вимагає вивчення об'єктивних потреб у підвищенні кваліфікації та чіткого планування у міжкурсовий період. Таким чином, науковці підкреслюють важливість самоосвітньої діяльності саме у міжкурсовий період підвищення кваліфікації вчителів.

З огляду на зазначене вище, необхідно зазначити, що у науковій літературі виокремлюються два періоди післядипломної освіти. Як зазначає О. Нікулочкіна, неперервність післядипломного освітнього процесу охоплює два циклічно повторюваних етапи – курсової і міжкурсової підготовки, де відбувається набуття професійних якостей вчителя, що забезпечує підвищення ефективності педагогічної діяльності [6]. Н. Протасова також визначає два періоди у процесі підвищення кваліфікації, а саме: курсовий та міжкурсовий. Курсовий період охоплює перманентне підвищення кваліфікації в інститутах (центрах) підвищення кваліфікації та інститутах (факультетах) підвищення кваліфікації вищих навчальних закладів і його результати фіксуються відповідним документом. Міжкурсовий період охоплює простір між курсами та включає різні форми методичної роботи (на шкільному, районному і обласному рівнях) та самоосвітню діяльність педагога. Самоосвіта наголошується як засіб безперервного підвищення кваліфікації педагогів [7, с. 35 – 36]. Тому, на нашу думку, саме самоосвіта посідає провідне місце у системі міжкурсової підготовки і спрямована на саморозвиток професійної діяльності та особистості вчителя. У контексті самоосвіти вчителів початкових класів у міжкурсовий період, під міжкурсовим періодом ми розуміємо період самостійного підвищення кваліфікації педагогічним працівником через позапланове відвідування семінарів, конференцій, лекцій, уроків колег, опрацювання додаткової науково-методичної літератури, написання статей, узагальнення досвіду роботи тощо, все, що спрямовано на самореалізацію потенціалу вчителя та саморозвиток у системі неперервної освіти.

На сьогоднішній день самоосвіта вчителів у міжкурсовий період може здійснюватися у двох формах індивідуальної самоосвіти, яка спрямовується і регламентується самим вчителем у залежності від усвідомлення своїх професійних потреб; і самоосвіти, що направляється керівництвом школи або місцевими органами освіти, які виходять при цьому з констатації недоліків, наявних у роботі вчителів початкових класів, і нових проблем, що виникли. Головною формою у такому випадку самоосвіти є районний семінар вчителів шкіл. Виходячи з істотних ознак самоосвіти (свобода вибору і внутрішня мотивація), така форма самоосвітньої діяльності викликає сумнів. Тому вона

потребує визначення пріоритетних напрямів модернізації системи післядипломної педагогічної освіти вчителів початкових класів у міжкурсовий період.

Одним із таких напрямів модернізації системи післядипломної педагогічної освіти вчителів початкових класів є оновлення змісту самоосвітньої діяльності, орієнтири якого визначені у Концепції розвитку післядипломної освіти [8, С. 23–27]. Другий напрям модернізації післядипломної педагогічної освіти вчителів початкових класів у міжкурсовий період є неперервність освітнього процесу як комплексу соціально-педагогічних перетворень. Засобом такого перетворення є компетентністний підхід до навчання, розвитку й виховання всіх його учасників. Як стверджує Г.Єльнікова, компетентність – це сукупність знань, умінь, здібностей і готовності особистості діяти у складній ситуації та вирішувати фахові завдання з високим рівнем невизначеності; здатність і готовність до досягнення більш якісного результату праці, відношення до професії як до цінності [9, с. 297]. У розвитку професійної компетентності вчителя початкових класів акцент робиться на спеціальних знаннях, психолого-педагогічних умінь, навичках, готовності до подальшої творчої педагогічної діяльності. Третій напрям у модернізації післядипломної педагогічної освіти вчителів початкових класів у міжкурсовий період нами вбачається поширення використання сучасних методів самоосвітньої діяльності на основі інформаційних технологій. Погоджуючись з О. Нікулочкіною, можна зазначити, що однією з таких форм, яка сприяє реалізації творчих здібностей педагогів початкової ланки у розвитку професійної компетентності є очно-дистанційне навчання. Мета підвищення кваліфікації вчителів школи І ступеня за очно-дистанційною формою, за визначенням науковця, є забезпечення їх продуктивної особистісно-орієнтованої післядипломної освіти, вдосконалення потребнісно-мотиваційної, інтелектуально-пізнавальної та практично-діяльническої сфер, підвищення професійної компетентності [6].

Цей напрям розвитку післядипломної освіти є перспективним та актуальним для сьогодення. Проте, необхідно зазначити, що дистанційна форма освіти ґрунтується на самоосвітній діяльності, тому, якщо у вчителя формувати вміння до самоосвіти, то його професійний рівень буде зростати за будь-якими напрямами отримання післядипломної педагогічної освіти.

З огляду на зазначене вище, доречно розглянути основні напрями самоосвіти. А. Кузьмінський зазначає, що «самоосвіта (професійне самовдосконалення) відповідає меті й завданням підвищення кваліфікації й відповідно до родово-видової залежності є видом підвищення кваліфікації». [5, с. 37]. Автор розглядає такі різновиди самоосвіти: а) самоосвіта в період навчання на курсах (вивчення першоджерел, літератури, підготовка до семінарів, заліків, до участі в конференціях, рольових іграх, виконання курсових робіт, до курсових і післякурсів завдань та ін.); б) самоосвітня цілеспрямована робота, пов'язана з підготовкою до занять (уроків) чи конкретних заходів (конференцій, бесід, семінарів, нарад, виховних заходів, бесід з батьками тощо) за місцем роботи; в) самоосвіта, пов'язана з удосконаленням рівня загальнокультурної, спеціальної, психолого-педагогічної й методичної підготовки,

вивченням, узагальненням і втіленням у практику передового педагогічного досвіду [5].

Отже, у контексті зазначеного, на нашу думку, сутність самоосвітньої діяльності у різних її формах і варіантах проявляється у мобілізації та реалізації педагогом власних зусиль, дій, спрямованих на оволодіння певного роду інформацією, умінь, навичками і розвиток особистісних якостей.

Висновки.

Самоосвітня діяльність педагога є специфічний компонент особистісно-розвиваючої професійного середовища, що має з одного боку, самостійний «статус» і форми пред'явлення себе, а з іншого боку, виступає як засіб підвищення професійної компетентності і оволодіння вчителями особистісно орієнтованою педагогічною діяльністю. У рамках професійного середовища самоосвітня діяльність педагога може набувати свої специфічні форми, забезпечуючи формування готовності до реалізації особистісно-орієнтованого, діяльнического та компетентнісного підходів. Таким чином, різні компоненти професійного середовища містять у собі установку на розвиток самоосвітньої діяльності педагога як основу його професійного удосконалення в цілому. Безперервність освітнього процесу, що забезпечується у міжкурсовий період підвищення кваліфікації можна представити у вигляді взаємозв'язку елементів: формування готовності педагогів до самоосвіти – формування досвіду самоосвітньої діяльності – розвиток професійної компетентності – вдосконалення особистості та діяльності професіонала. У контексті проблеми розвитку професійної компетентності готовність до самонавчання представляє собою складне утворення знань, умінь і навичок навчальної праці, ціннісних орієнтацій, інтелектуальних, організаторських, моральних і вольових якостей особистості вчителя, спрямованих на освоєння особистісно орієнтованої педагогічної діяльності.

Література:

1. Бордюгова Т.Г. Самообразование как фактор социальной адаптации личности в условиях информационного общества [Электронный ресурс] / Т.Г. Бордюгова. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/portal/natural/vkhnu/Tk/829/9.html>
2. Бушля А.К. Крупская о самообразовании взрослых / А.К. Бушля // Советская педагогика. – 1969. – № 3. – С. 101–107.
3. Закиров Г.С. Самообразование учащихся / Г.С. Закиров. – Казань, 1967. – 82 с.
4. Кларин В.М. Теория и практика образования взрослых в педагогическом наследии Н.К. Крупской / В.М. Кларин // Советская педагогика. – 1982. – № 6. – С. 95–96.
5. Кузьмінський А.І. Теоретико-методологічні засади післядипломної педагогічної освіти в Україні: дис. ... доктора педагогічних наук: 13.00.04 / Кузьмінський Анастолій Іванович. – К., 2003. – 443 с.
6. Нікулочкіна О.В. Основні напрями модернізації післядипломної педагогічної освіти вчителів початкових класів [Електронний ресурс] / О.В. Нікулочкіна // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школі. – 2010. – Випуск 9. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Pfno/2010_9/files/pd910_75.pdf
7. Протасова Н.Г. Післядипломна освіта педагогів: зміст, структура, тенденції розвитку / Н.Г. Протасова. – К.: ДАККО, 1998. – 176 с.: 2 іл. – Бібліогр.: 164–171.
8. Сущенко Т.І. Концепція розвитку післядипломної педагогічної освіти / Т.І. Сущенко // Післядипломна освіта в Україні. – 2007. – № 1. – С. 23–27.
9. Теоретичні і методичні засади моделювання фахової компетентності керівників закладів освіти: Монографія / [Єльнікова Г. В., Зайченко О.І., Маслов В.І. та ін.]; за ред. Г.В. Єльнікової. – Київ-Чернівці: Книги – XXI, 2010. – 460 с.

Надійшла до редакції 22.06.2011 р.
Наливайко Галина Владимировна
nalivayko-ad@ukr.net